

Litteratura da duonnas : üna survista

Autor(en): **Walther, Lucia**

Objekttyp: **Article**

Zeitschrift: **Annalas da la Societad Retorumantscha**

Band (Jahr): **133 (2020)**

PDF erstellt am: **27.07.2024**

Persistenter Link: <https://doi.org/10.5169/seals-880579>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Inhalten der Zeitschriften. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern.

Die auf der Plattform e-periodica veröffentlichten Dokumente stehen für nicht-kommerzielle Zwecke in Lehre und Forschung sowie für die private Nutzung frei zur Verfügung. Einzelne Dateien oder Ausdrucke aus diesem Angebot können zusammen mit diesen Nutzungsbedingungen und den korrekten Herkunftsbezeichnungen weitergegeben werden.

Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. Die systematische Speicherung von Teilen des elektronischen Angebots auf anderen Servern bedarf ebenfalls des schriftlichen Einverständnisses der Rechteinhaber.

Haftungsausschluss

Alle Angaben erfolgen ohne Gewähr für Vollständigkeit oder Richtigkeit. Es wird keine Haftung übernommen für Schäden durch die Verwendung von Informationen aus diesem Online-Angebot oder durch das Fehlen von Informationen. Dies gilt auch für Inhalte Dritter, die über dieses Angebot zugänglich sind.

Litteratura da duonnas – üna survista¹

Lucia Walther

Cun preparar quist referat d'heja stüdgio che cudeschs cha d'he let i'l cuors da l'ultim an. Ed eau d'he constato cha que sun, per grandischma part, cudeschs scrits dad homens. Que d'heja fat sainza trer ouravaunt la decisiun: quist an legi cudeschs scrits dad homens, que es capito casuelmaing. Scha qualchün am dumandess però: «Che cudeschs hest let ultima- maing?», numness eau l'autur ed il titul dal cudesch u quintess da che cha'l cudesch tratta. Que chi nu'm gniss però mê adimaint füss da dir: «Eau d'he let litteratura dad homens.» Scha vess let percunter be l'ultim mez an be litteratura scritta da duonnas, nu füss que capito casuelmaing. Eau vess trat üna decisiun ouravaunt, vess sainza dubi gieu ün motiv e respundess: «Eau d'he let litteratura da duonnas», ed am sentiss perfin oblieda dad agiundscher üna spiegaziun.

Litteratura scritta dad homens nu pretenda üngüna specificaziun, a's tratta simplamaing da litteratura, intaunt cha la litteratura scritta da duonnas vain u gniva resguardada scu ün gener parziel, scu ün gener subordinato, forsa analog ad oters genres specifics, p. ex. «litteratura da lavuraints», «litteratura d'exil», «litteratura per giuvenils», «litteratura erotica» e. u. i.

S'inclegia cha que ho adüna do eir scripturas, perfin da renom mundiel, da Sappho sur Hildegard von Bingen fin Mme de Staël, ma quantitativmaing sun sainza dubi ils scriptuors illa magiurited – que per motivs chi sun cuntshaints e chi nu stöglan ans occuper in quist connex.

Il term «litteratura da duonnas» ho cumanzo a gnir druvo düraunt il 18avel tschientiner, ill'epoca «der Empfindsamkeit», cur cha Goethe ho scrit *Die Leiden des jungen Werthers*, que vuol dir in ün temp cur cha d'eiran modernas e gnivan imitedas las qualiteds attribuidas in generel a la duonna, e la duonna vela scu pü sentimentela, pü emoziunela, pü empatica, ella rapreschainta l'orma (l'hom il spiert) e. u. i.

Ma propi naschieu es il term «litteratura da duonnas» circa a partir dal 1870. L'industrialisaziun vaiva delibero las duonnas – s'inclegia be da tschertas classas socielas – da diversas lavuors in chesa, da maniera ch'ellas pudaivan cumanzer a's dedicher al scriver ed a la lectüra.

«Litteratura da duonnas» vulai va dir: litteratura scritta da duonnas ubain litteratura chi tratta da duonnas ubain litteratura per duonnas. La

1 Referat d'introducziun al Festival per litteratura rumauntscha «Machöas» dals 29 e 30 settember 2018 illa chesa da la Fundaziun Nairs, Scuol.

«litteratura da duonnas» gniva perque missa in vicinaunza da la litteratura triviela. Ella nu giodaiva grand prestige.

La scienza litterara ho cumanzo ils ans 1960 a s'occupar da la «litteratura da duonnas», e que natürelmaing in connex cul feminissem. La dumanda d'eira scha que detta ün «scriver specificamaing feminin». Scrivan duonnas in ün möd different cu homens?

Que cha's po sainza dubi dir es – sun eau almain da l'avis – cha mincha litteratura refletta üna realted istorica, sociela e culturela, dimena las experienzas fattas da la persuna chi scriva in quel ambiaint da quel temp. E cha experienzas fattas dad üna duonna e scrittas sü cun sia optica paun prodür ün'otra litteratura cu experienzas fattas e scrittas sü cun l'optica d'ün hom, que es fich bain pussibel.

Dainsa dimena ün'öglieda ad ün pêr exaimpels our da la litteratura da duonnas rumauntscha.

Cò haun las duonnas cumanzo relativmaing bod a's parteciper a la producziun litterara – il prüm in Engiadin'Ota, alura in Engiadina Bassa e cul temp eir illas otras regiuns. Cha que ho cumanzo in Engiadina'Ota nu fo ster stut. Que es la regiun chi'd es dvanteda scu prüma benestanta, grazcha a l'emigraziun ed al turissem. E per as dedicher al scriver vaivan taunt la peida cu eir la capacited las duonnas pü benestantas, voul dir las duonnas da la classa sociela pü ota e cun ün niveau da scolaziun pü elevo. A's trattaiva da randulinas, per part perfin naschidas in Italia, a's trattaiva da plavanessas u da figlias da ravarendas, da duonnas dad academikers, da duonnas chi derivaivan da famiglias aristocratas u da duonnas chi avaivan già fich bod ün'egna professiun. Ad es forsa eir ün pô il tip da la duonna chi s'impegna in circuls caritativs ed estetics, litterars, artistics (u que cha's numness in tudas-ch «schöngeistig»).

E che faun quellas duonnas? Che fo quella gliעד? Eir la litteratura scritta da homens d'eira suvenz – na be quella rumauntscha – üna litteratura didactica, per part moralisanta. Il dovair dal scriptur d'eira – uschè ho que per exaimpel formulo Peider Lansel i'l *Vegl Chalamer* – da

[...] render vzüd' e vusch. Als plüs, rantats
cun ils liams tirannics d'minchadi
vi da terra (pac oter co armaints),
[...]

Ouravant ed amunt, sto il poet
far la ruotta, vers cuolmens vieplü ots,
[...]

Dimena, ün dals dovairs dal scriptur, forsa il pü important – e da la scriptura – d'eira quel dad edücher il pövel, da'l musser la dretta via, la via chi maina insü.

Ed a chi pudessan las scripturas edücher il meglder? Natürelmaing a las otras duonnas. Ellas sun, svesch duonnas, predestinadas na be per ir ouravaunt cul bun exaimpel, ma eir per dir che cha las otras haun da fer.

Effectivmaing es la vita da la duonna scu partenaria da l'hom e scu mamma ün tema centrel illa prosa scritta da duonnas naschidas circa traunter il 1850 ed il 1920. Ellas scrivan raquints chi servan a las lecturas scu model per üna vita da duonna scu ch'ella vain resguardada scu güsta. Dal püt da vista dad hoz preschaintane ün purtret da la duonna ideela, da la duonna perfetta chi fo ster ils chavels be dretsü. Ma i'l context istoric d'eira que la norma. E las scripturas surpigliaivan quist purtret sainza il criticher. Ellas as cumportaivan in ün möd absolutamaing affirmativ e daivan que inavaunt scu imperativ.

Scu prüm exaimpel dess servir Gian Girun (pseudonim per Ursina Clavuot-Geer, 1898–1983). Davous pseudonims masculins respectivmaing pseudandronims as solaivan zupper eir otras scripturas (George Eliot per Mary Ann Evans) u dal rest eir cumponistas (Mel Bonis per Mélanie Bonis) e.u.i., que per <vender> lur ouvras scu ouvras s-chaffidas dad homens e dimena scu ouvras da dapü valur e chi sun da piglier sül seri. Per que chi riguarda Gian Girun nu m'es que però cuntschaint cha i'l muond rumauntsch füss la litteratura da duonnas gnida resguardada scu inferiura a quella scritta dad homens. (Vulaiva l'autura render l'identificaziun pü difficila illa cumünaunza pitschna engiadinaisa?)

Gian Girun dimena u Ursina Clavuot-Geer deriva, scu cha scriva Reto Raduolf Bezzola in sia *Istorgia da litteratura*, <da veglia famiglia nöbla engiadinaisa>. Ella ho vivieu in Sardegna, ad Arezzo ed i'l Appenin aunz cu gnir a ster a Lavin. Eau manzun que per render attent a l'ambiant sociel da quista scriptura. Ella ho scrit püs raquints. Ün ho nom *Il spievel ruot* ed es gnieu publicho dal 1965.

Ils protagonistas principels sun Claudio e Maria Tschanc. Els vivan in Italia cun lur trais iffaunts. Per motivs da sandet (üna greiva infecziun da tifus) viva Maria culs iffaunts sül pajais, intaunt cha Claudio lavura düraunt l'eivna in cited. La fantschella nun es cuntainta. Ella marmuogna: Lascher l'hom adüna sulet in cited inua ch'el pudess river in noscha cumpania ... In seguit passaintan Maria e'ls iffaunts lur vacanzas in Engiadina. A riva üna charta da Claudio. El drouva raps cun que ch'el ho fat debits cun giuver. La mamma da Claudio fo rimprovers a Maria. <Que capita scha's lascha l'hom sulet.> La fantschella cussaglia a Maria da turner be dalum in Italia e da vender sieu clinöz per güder a l'hom. Cur cha

Maria arriva in Italia nun es Claudio a chesa e cur ch'el tuorna spüzza'l da tabac e d'alcohol. Uossa as fo Maria rimprovers. Prubabelmaing baiva quist povret per schmancher sieus pissers. Ella voul discuorrer cun el <scu üna mamma>. Per finir s'inaccordscha Maria cha Claudio s'ho già güdo svesse per que chi reguarda sieus problems finanziaels e ch'el ho già vendieu la preziosa chadagna da perlas da Maria. Tuot piglia però üna buna fin – cun que cha Maria es üna muglier perfetta chi inclegia a sieu hom, apunta <scu üna mamma>, ed ella al parduna tuot.

Il messagi es cler: Cheras lecturas, scha vus vulais eir esser üna duonna scu cha que tuocho e viver in ün alach furtüno, as pigliè ün exaimpel vi da Maria!

Na bger megllder as preschainta la situaziun in ün raquint, *Fadri*, publicho trent'ans pü bod, dal 1936, da Maria Hemmi-Bezzola (1888–1973). Maria Hemmi-Bezzola d'eira fliunza ed alura marideda cun ün meidi.

Il bap da *Fadri* es ün velünguotta chi müda adüna inavaunt piazza e nu riva da nudrir la famiglia, da maniera cha que nu resta oter a la mamma cu dad ir a lavur. Il dischavantag (commentar da la narratura): L'economia vain negletta ed il bap piglia la via suot ils peis per ir a l'ustaria. Que es bain inclegiantavel, scha quel povret nu chatta a chesa <ne fö ne lö ne platta choda>. In ün'otra famiglia, preschanteda in quist raquint, illa famiglia dal commerciant benestant Ambuol, s'ingascha la mamma in funcziun caritativa in divers comités. Dimena es ella la cuolpa scha'l figl riva in noscha cumpagnia, s'inclegia, sch'ella nun es më a chesa!

Raquints da quista sort, chi preschaintan quist purtret da la duonna, do que üna pruna.

Ün pitschen pass inavaunt fo Selina Chönz (1910–2000). Ella d'eira magistra da scouline. Ella cumainza plaunet a metter ün pô in dumanda quista funcziun da la duonna, scu preschanteda. Ad ella vain almain adimaint ch'üna duonna pudess avair eir oters giavüschs ed oters drets cu da tratter a l'hom scu ad ün pop, ma per üna dretta deliberaziun es que prubabelmaing auncha memma bod. In *Larschs in fö*, ün raquint publicho circa dal 1950 illa *Chasa paterna* 62, parta Victor, il marus da Nina, per l'ester per fer carriera. Nina resta inavous e's marida cun ün oter hom. Ella nun es furtüneda, ma as rasegna cun sia sort. Zieva 25 ans tuorna Victor ed els discuorran sur dad üna relaziun traunter duonna ed hom chi's basa sün l'equivalenza – ma ch'els haun manchanto. A's vain a savair cha Nina nu d'eira ida cun Victor a l'ester perque ch'ella avaiva auncha l'intenziun da <fer il titel da docter> e ch'ella nu vulaiava <esser üna duonna bes-chetta da chesa>, cha da quella vouta crajaiva ella <dad ir vias pü otas, tscherchand da der ün oter sen a mia vita cu quel da metter infaunts sün quaist muond>. Ma scu già manzuno: ella ho vivieu ün'otra vita, la vita

tradiziunela da duonna. «Ed uossa?», voul Victor savair. «Uossa se, cha que ais sto mia clameda natürela.» E que «confesset ella cun amarezza». Scu causa per avoir chatto «la clameda natürela» resguarda ella a Victor. Cun que ch'el l'ho banduneda, ho el musso ad ella la dretta via (p. 71 s. – plets suottastrichos da lw). Üna logica per me na fich inclegiantaivla. La protagonista es melcuntainta cun la rolla da la duonna, ma viva tuottüna üna vita scu ch'ella nun avaiva vulieu e resguarda que a la fin tuottüna scu sia «clameda natürela» e scu la «dretta via». Ella es ambivalenta, ed eir cuntradictoria.

Cumanzo a discuter la dumanda in ün möd dialectic, a metter opiniun sper opiniun, que ho fat Anna Pitschna Grob-Ganzoni (naschida dal 1922, magistra e figlia dal cusglier naziunel dr. Robert Ganzoni). Preschanter differentas opiniuns, que fo'la cun la tecnica da lascher discuter a sias figüras sur dal tema e minchüna preschainta sieu püt da vista. Üna schurnalista p. ex. (in *Tamfitsch*; in: *Prosa rumantscha*, 1967) disch cha cun quaraunt'ans, cur cha'ls iffaunts sun pü grands, stuves mincha duonna turner in sia professiun ...

La duonna plavanessa percunter es da l'avis cha:

La duonna tuocha a chesa. Ils iffaunts haun dabsögn da lur mamma. Ils pü pitschens, e'ls pü grands eir. Quaunts iffaunts rivan sün noschas vias, perche cha sun surlaschos e se stess. Ch'ella guarda illas citeds. Da di in di crescha il numer dals delicts traunter giuvenils.

E la schurnalista respuonda:

E cò avessan d'esser la cuolpa las duonnas, chi tuornan in lur vocaziun?

Ella renda attent a la manchaunza da persunel, per exaimpel i'ls ospidels e. u. i. – e cha las duonnas pudessan as render nüzzaivlas. Il ravenda remarcha a la fin, in ün möd conciliant, cha mincha famiglia stöglija chatter sia egna soluziun.

Que es absolutamaing nouv vi da quist text, ch'el tratta la dumanda in fuorma dad opiniun e cunteropiniun e ch'el surlascha a la lectura u al lectur da decider. El nu cumpiglia pü üngün imperativ.

Bod vainch ans pü tard, dal 1984, cumpera üna poesia illa revista *Litteratura* (7/1), dad üna «Dunna Laetizia» (pseudonim per ?, üngün'ideja chi cha que es, insè niauncha scha's tratta d'üna duonna u d'ün hom) cul titul *Emanza*.

Emanza

Co quei fa bein
 quei plaid d'ingiuria,
 curdaus en barba patriarcala,
 E m a n z a !

Co fuv' il temps schi cumadeivel
 cun dunnas zun humiliteivlas,
 ed umens en plein libertad.
 E m a n z a !

Co quei fa mal
 in temps che miera!
 Quei temps freudian! [*Penisneid*? *Remarcha lw*]
 E m a n z a !

Sur da la qualited litterara da quista poesia as po esser da diffents avis – u forsa eir dal listess. Que es üna poesia programmatica, militanta, <Agit-prop-Lyrik>, scu per exaimpel las poesias dad Armon Planta, e quellas nu sun, esteticamaing, neir megldras. <Agit-prop-Lyrik> voul gnir incletta a prüma vista e na esser estetica ed avair dabsögn da gnir interpretada. Ma in mincha cas nu's po discuorrer tar <Dunna Laetizia> ne da tenuta affirmativa ne da concilianza ne da lascher valair differentas opiniuns. Anzi. So, uossa basta cun discuorrer cun l'hom <scu üna mamma>!

In texts pü giuvens schmettan alura las auturas da refletter la rolla da la duonna, que nun es pü il tema principel. Ün oter aspet am pera uossa da dvanter important: la pretaisa da musser sentimaints, dad esser autentic, sincer, da rumper cun convenziuns. A's survain bod l'impreschiun: uschè convenziunelas scu cha las scripturas d'eiran al cumanzamaint, uschè as distanzieschan ellas pü tard da la spüra convenziun, dal möd da dir, dal clichè ... Insè sun que las qualiteds chi vegnan u gnivan resguardedes scu femininas chi vegnan uossa missas i'l center (cf. survart).

Per cumanzer, üna poesia cul titul *Larmas* da Tresa Rütters-Seeli (*1931).

Larmas

Las larmas
 che ti
 has buca
 bargiu
 han buca
 saviu
 fender
 la crappa

Quellas
 che ti
 has laguttu
 vessan forsa
 saviu
 ulivar
 nossa via

In: *Tras melli veiders*, 1987.

In quista poesia as drizza ün <eau> ad ün <tü> (<nossa via>). Scha's tratta d'üna duonna chi discuorra cun ün hom u d'ün hom chi's drizza a la duonna u da duos duonnas u da duos homens, nu resorta dal text. In mincha cas haun las larmas chi nu sun gnidas spansas dapü forza cu quella be travusas, las prümas vessan pudieu sfender la crappa, intaunt cha quella travusas vessan forsa (!) pudieu gualiver <nossa via>. Perche nun ho il <tü> spans las larmas? Nun es el niauncha sto trist, nun ho el niauncha bado cha que füss da crider? Es que ün <tü> sves d'ür scu la crappa? Scha's stu però travuonder las larmas, sun ellas almain daspera. Ma forsa cha la cunvenziun prescriba da las travuonder? Nu füss que dimena meglder da s'impiper da la cunvenziun e da las lascher ir? Da nu zuppanter il sentiment? L'emoziun? A's rivess ad ün böt, main ambizius cu güst sfender crappa, ma da <gualiver la via>, per pudair ir inavaunt – ün böt pü modest, ma pü ütil e chi fo dapü sen.

Ün'otra fuorma da refüser la cunvenziun tematisescha Sonya Mathys (*ca. 1955?). Ella refüsa la cunvenziun cun insister sül sen verbel d'ün möd da dir.

Rebelliun

Eu pretend il dret da dir
 da na,
 sch'ün am dumonda
 schi'm va bain.
 Cha'l diavel porta –
 che spettais?
 Chi'm giaja be adüna bain?

In: *Litteratura* 6/1, 1983.

<Eu pretend il dret da dir / da na / (...)> – <da na> sulet sün üna lingia, dime-
 na in pusiziun accentueda. Refüteda vain üna cunvenziun chi s'ho trans-
 müdeda cumplettamaing in üna (plufra) floscla. In inglais es la dumanda
 <how do you do?> perfin redotta ad ün simpel salüd. A nu s'ho niauncha

da respunder <tiptop, bain, stupend!>, a's po simplamaing eir dir <how do you do?>

Il titul da la poesia da Sonya Mathis, *Rebelliun*, rinviescha al fat cha bgeras cunvenziuns vegnan resentidas scu fich fermas, scu impegnativas, da maniera cha's riva da's deliberer dad ellas be cun rebeller. E cu as po rebeller il meglder? Cun violer tabus.

Il maximum in quist regard saregia gratagio a Tina Nolfi cun s'in-servir da la menstruaziun scu tema lyric. Üna da quistas poesias d'eira cumparida illa revista *Litteratura* 9, dal 1986, cul titul *paschiun*. Dal 1988 es la poesia cumparida i'l *Tages-Anzeiger*, eir cun üna versiun tudas-cha e cul titul *menstruation* (sic).

ve hom
rasain'oura
nos linzöl
violet –
quista not
pitturaina
nossa paschiun
cun mia culur

id es venderdi sonch
festagiain
noss'amur.

Taunt <paschiun> cu <menstruation> s'affaun scu titul pel cuntgnieu da la poesia, ma <menstruation> es natürelmaing pü provocativ. A vegnan cum-binos ils duos saungs, quel da la menstruaziun e quel da la paschiun da Gesu, ma <paschiun> vain druvo illa poesia ultra da que i'l sen da <Leiden-schaft>. Impü surpiglia la duonna la rolla activa illa relaziun traunter duonna ed hom. Violet es la culur liturgica scu eir la culur dal muvimaint feministic. Üna violaziun da tabus dimena güst'in püs regards.

Ma culs tabus es que ün pô üna roba. Als violer per provochoer es suotta-miss ad ün'inflaziun. A vool tabus adüna auncha pü tabuisos per raggiund-scher aunch'adüna ün effet da schoc, ed il limit vers insü nun es illimito.

Eau m'algorde dad ün Colloqui Rumantsch a l'universited da Turich, ün'occurrenza introdütta dad Iso Camartin per preschanter publica-zions novas in preschentscha da l'autura u da l'autur. Üna vouta es sto – na üna duonna, dimpersè – Flurin Spescha il giast. El ho preschanto sieu roman *Fieu e flomma*, cumparieu dal 1993, ün roman cun eir bgeras scenas da sex. Flurin Spescha ho prelet ün passus. La gliעד ho tadlo, per part ün pô irriteda, per part cun tscheras püchöntsches indifferentas. E cur cha Spescha es sto a fin ho'l guardo aint pel public e vess spetto üna reac-

ziun. Grand silenzi, üngün nun ho dit qualchosa, ma finelmaing s’ho annunzcho ün auditor ed ho dit: <Que ho Henry Miller scrit già ils ans 1950.> <Ma in rumauntsch, illa litteratura rumauntscha nun ho scrit que aunch’ üngün ...>, es sto la resposta da Spescha. El d’eira dischillus.

Bain, scha’l public cugnuoscha quist gener da scriver, saja da Henry Miller u saja dad oters scriptuors, eir in otras linguas, alura nu crouda pü üngün in svanimaint, neir cun ler il listess in rumantsch grischun.

Dainsa, per glivrer, aunch’ ün’ öglieda a duos exaimpels. Tal prüm nu’s po discuorrer güst da violer tabus e da schoc, ma da rumper cun las tradiziuns (<Traditionsbruch>, <ironische Brechung>).

Scu prüm exaimpel dimena üna poesia da Leta Semadeni, la poesia *Giarsun*, publiched a illa *Litteratura* 1/2 dal 1978.

Giarsun

Coura
 la prada schnüdada
 Sper la saiv sta
 l’utuon cullas chavras
 Il chan cuorra sbragind in rudè
 Süllas spuondas s-chüras
 giascha la quietezza
 aint ils gods
 Vi’l clerai
 suna ün negher
 sul sulet
 seis blues
 tras la val.

La poesia cumainza scu üna poesia d’utuon tradiziunela. E tuot in üna vouta piglia ella ün’otra direcziun, üna direcziun inaspetteda, voul dir: ella nun accumplescha in üngünas manieras las aspettativas dal public – üna tecnica cha p. ex. Heinrich Heine applichaiva cun maestria. Ün <negher> chi suna <seis blues / tras la val> nu correspuonda propi na al solit purtret d’ün utuon in Engiadina. (E scha’s sus-chaiva da quel temp auncha dir <negher> ...?)

Tal seguond exaimpel – *La chapütscha* da Rut Plouda, ün text chi saregia cuntschaint a tuots – as tratta propi d’üna violaziun d’ün tabu, ma il tabu vain violò in ün möd subtil, raffino, na in ün möd cha la figüra narrativa vess ün clap gust da schocker. Il böt pudess püchöntschesser quel dad intimer da’s fer ün pèr impissamaints sur da l’imperativ (cunvenziun? clichè?) cha’d es dad accepter propi tuot scu ‘regal da Dieu’, sainza marmugner.

La chapütscha

Ûn sulai d'instà batta giò sülla cuntrada muntagnarda. La via natürala bütta nüvlas da puolvra davo ils autos. Id es aint pel davomezdi. Ûn duonna giuvna fa sia spassegiada. Ella es in spranza. Minchatant as ferm'la per guardar co ch'ün splerin svoula d'üna fluor a tschella. I paran be impissamaints, quistas chürallinas. – La duonna chamina a l'ur da la via. Là pro la storta vezz'la üna chapütscha verda aint illa chünetta. Ella as sgoba e tilla clegia sü. Quai es üna da quellas chapütschas cun ala chi portan homens e mats, üna chapütscha a la moda veglia. I paress plüchöntsch üna chapütscha d'ün mat, giò da la grondezza. La duonna s'algora d'avair vis ad ün mat impedi chi portaiva üna da quistas. Ella nu sa plü scha quai d'eira in ün film. Quel mat vaiva ögls schlinchs ed üna bocca averta. El sumagliaiva ad ün hom vegl cun quella chapütscha. I para cha la duonna stübgia ün mumaint. Lura pigl'la la chapütscha e tuorna a chasa. La chapütscha vain pozzada sün üna sopcha in chadafö, davo è'la ün pêr dis sülla gardaroba our in piertan. E lura riva ella sülla curuna d'üna s-chaffa aint in stanza da durmir.

Var duos mais plü tard va la duonna in chombra e riva la s-chaffa. Ella tschercha alch süllas curunas. Seis corp es gnü majer. Ella ha parturi seis uffant. – L'ha ögls schlinchs ed üna bocca averta. – Qua, la chapütscha! Ûn mumaint sta la duonna là sainza as mouver. Mo lura schlavazz'la la chapütscha cun tuotta forza aint per la paraid, ed amo üna jada, ed amo üna jada. La chapütscha tuorna adüna inavo. Uossa tilla maltratta la duonna culs peis. Lura tilla pigl'la sü dal fuond, va our in chadafö e tilla bütta aint illa sadella dal s-chart. I dà ün sfrach cur cha l'üsch da la s-chaffina as serra. – E la duonna pozza seis cheu sün maisa e scuffuonda.

In: *Litteratura* 9, 1986.

Duos dumandas:

- 1 Perche piglia la duonna quella chapütscha cun se a chesa? Üna chapütscha plain puolvra, suos-cha, our da la chünetta?
- 2 A chesa riva la chapütscha sün üna sopcha, sün la gardaroba ... Perche metta la duonna finelmaing la chapütscha in üna s-chantschia impè da la bütter già aunz <illa sadella dal s-chart>?

Ad es da presümer cha la chapütscha surpiglia duos funcziuns. La prüma es quella d'üna previsiun (tschegn pel lectur, <Vorausdeutung>) – chi s'ac-cumplescha deplorabelmaing. La seguonda – e scha que tuorna, füss quista la vaira violaziun dal tabu – po gnir incletta scu quella d'üna substi-tuziun. Grazcha ad avoir piglio a chesa la chapütscha e da l'avair missa in salv po la duonna meltratter la chapütscha impè da meltratter e da bütter <i'l s-chart> l'iffaunt. La permetta la chapütscha da svier sias agressiuns – impè da las travuonder?

Uschè in mincha cas nu vess üna figüra tar Gian Girun pudieu as permetter da reagir.

I'l listess an, eir dal 1986, publichescha Rut Plouda üna collecziun da poesias, *Föglias aint il vent ...* Quella collecziun cumpiglia üna poesia cul titul *A meis uffant mongoloïd*, neir güst ün titul cunvenziunel lyric. E d'eira quel titul da quel temp auncha <politically correct>? La mamma però ho i'l fratemp survgnieu gugent a sieu iffaunt. La prüma strofa tuna

Tü uffant da las stailas
 cun ti'orma riainta –
 adascus sco ün spler
 t'hast plachà in meis cour.

Daspö quella vouta saregian (sun?) ils cunfins traunter ün scriver stricta- maing feminin respectivmaing masculin gnies pü permeabels. Scu cha resorta però da quista survista peran las duonnas dad esser stedas las prümas chi haun miss in dumanda, chi s'haun dustedas cunter cunvenziuns e clischès. Üna spiegaziun? A pudess esser cha cun que ch'ellas haun stuvieu metter in dumanda e refüser la rolla da la duonna tradiziunela haune forsa güst pudieu <trer a nüz> il schlauntsch per metter in dumanda eir otras <tradiziuns>, per s'inaccordscher cha que d'eira resto eir in oters lös dapü tschendra cu flamma.

Bibliografia

CHÖNZ, SELINA (s. a.), *Larschs in fö*, in: *Scuvierta da l'orma*, Novellas. Samedan, Chasa paterna 62.

GIRUN, GIAN pseudonim per Ursina Clavuot-Geer (1965). *Il spievel ruot*. Lavin, Chasa paterna 84.

GROB-GANZONI, ANNA PITSCHNA (1967). *Tamfitsch*, in: *Prosa rumantscha*, Turich, Schweizer Verlagshaus AG.

HEMMI-BEZZOLA MARIA (1936). *Fadri*. Samedan e San Murezzan.

LANSEL, PEIDER (1966). *Ouvras*, edidas dad Andri Peer. Samedan, UdG e LR.

LITTERATURA (1978 ss.). *Novas litteraras*, edidas dall'Uniun da scripturs romontschs (pü tard Uniun per la Litteratura rumantscha).

PLOUDA, RUT (1986). *Föglias aint il vent ...* Flem / Zernez.

RÜTHERS-SEELI, TRESA (1978). *Tras melli veiders*. Poesias. Mustér, Ediziuns Desertina.

SPESCHA, FLURIN (1993). *Fieu e flomma*. Cuir, Chesa editura Octopus.

Lucia Walther, Plaz 75, 7546 Ardez, lucia.walther@bluewin.ch

